

Venstres Valgprogram

Taler

Ole Anton Qvam

Dato

17 august 1891

Sted

Trondheim

Omstendigheter

Trondjems liberale Forening / Trondhjems Arbeiderforening

1 Ærede Forsamling!

Fra alle Kanter blir det erkjendt, at de Stortingsvalg, som iaar foregaar, er af stor og langtrækkende Betydning for Udviklingsgangen i vort Land. Fra

5 Højrepartiets Side siges det endog, at det er det betydningsfuldeste Valg siden 1814.

Ved to forskjellige tidligere Stortingsvalg, nemlig i 1870 og 1882, har noget lignende været sagt fra Venstrehold.

10

I vil erindre, at Ministeriet Fredrik Stang i 1869 fremsatte et vidtløftigt Forslag til ny Unionsakt, efter hvilket vort Land for alle Tider med Hensyn til behandlingen af vore udenrigske Anliggender skulde bli et Lydrige under Sverige. Dette Forslag, der skulde komme under Afgjørelse af Stortinget efter

15 Valgene i 1870, blev af Venstre betragtet som en national Ydmygelse og dets mulige Vedtagelse anseet for en Landsulykke. Intet Under, at det da blev en Livsopgave for os at faa det saa grundig begravet, at det aldrig mere skulde kunne rejses af Nordmænd, og at Venstre under Valgkampen i 1870 kaldte de da forestaaende Stortingsvalg for de betydningsfuldeste siden 1814.

20

I 1882 gjaldt det for Venstre at faa tilintetgjort det Selmerske Ministeriums Veto forsøg, der, om det var lykkedes, efter Venstres Opfatning vilde ha tilintetgjort det norske Folks Selvbestemmelsesret. Et saa skjæbnsvangert Stortingsvalg mente Venstre derfor, at man hertillands ikke havde oplevet.

25

Iaar har, trods Begivenhederne i 1870, det Emil Stangske Ministerium budt os et Forslag til ordning af vort Udenrigsstyre, hvorved et Provinsforhold til Sverige

for Tiderne vilde bli lovfæstet i en modificeret Form. Det blev imidlertid, som
30 bekjendt, af Stortinget kvalt i Fødselen. Men som Valgprogram foreligger Sagen
i den af Venstre formulerede Skikkelse: Kravet paa fuld Selvstændighed og
Jevnbyrdighed med Sverige i Forholdet til Udlandet og de udenrigske
Anliggenders Behandling under fuld konstitutionel Ansvarlighed. Paa dette
Krav og Forlangendet om almindelig Stemmeret og Indførelse af en moderat
35 direkte Skat gaar Venstre iaar til Valg.

Naar Højre, som ikke har andet Valgprogram end Modstand mod vort, anser
dette Aars Stortingsvalg for betydningsfuldere end noget tidligere,
betydningsfuldere endog end Valgene i 1870 og 1882, da er det selvfølgelig,
40 fordi det anser vort Valgprogram for ligesaa fordærveligt, som vi ansaa
Unionsaktforslaget i 1870 og det Absolute-Veto-Forsøg i 1882.

Men at skræmme og spaa om Ulykker er nu engang Højres Specialitet. I 1869
skræmte det saaledes med, at Indførelsen af aarlige Storting vilde bli begyndelsen
45 til Enden, vor Folkelykkes Grav. Og samme Vise har det kvædet under sin
Modstand mod alle de andre reformer, som Venstre siden har gennemført.
Overfor stort og smaat, Statsraadsagen og lensmandsloven, Præstegaardsloven
og de kommunale Skattelove, Juryen og de nye Skolelove, overalt samme Sang.
Men bagefter, naar Venstre sejrrig har gennemført Reformerne og bragt dem
50 ud i Livet, - ja da er endog Højre blet nødt til at erkjende deres Gavnlighed.

Saa vil det ogsaa gaa, naar Venstre faar gennemført sit nuværende Valgprogram.
Og gennemført vil det bli; thi vi har Tidsaanden med os, det evige Fremskridts
Aand, og dens Gang kan ingen Magt stanse. Lad Højre synge sin sørgelige Vise,
55 lad det øve sig i sin berømmelige Modstand! I værste Fald vil det kun opnaa at
forhale det uundgaaelige. Og naar det trods Modstanden har lykkedes os at yde
Retfærdighed mod de Hundretusinder, som nu kun har Samfundspligterne,
men er nægtet frie Samfundsborgeres fulde Rettigheder, - naar det videre har
lykkedes os at faa indført et retfærdigere Skattevæsen og at faa Grundlovens og
60 Rigsagtens Erklæring om, at Norge er et selvstændigt Rige, jevnbyrdig med
Sverige, gennemført ogsaa i vort Forhold til Udlandet, da vil ikke engang Højres
blindeste Partigjængere ønske Uretten mod vore Medborgere og
Lydrigeforholdet i vor Unionspolitik gjenindført.

65 Højres Partiskribenter søger rigtignok at indbilde Folk, at naar vi vil almindelig
Stemmeret og direkte Skat, saa er det ikke af de Grunde, vi selv anfører, - ikke

for at yde Retfærdighed mod alle, ikke for at befordre en jevn og tidsmæssig
Samfundsudvikling, ikke for at bidra til at skabe størst mulig Lykke for det
70 størst mulige Antal Medborgere, - nej, siger de: det er for at knuse Bønderne,
udsuge de mer velstaaende, omstøbe hele vor Samfundsordning og indføre
Socialismen. (Latter.)

Og naar vi vil ha selvstændigt og ansvarlig norsk Udenrigsstyre, saa er det, skriver
75 Højres Bladmænd, ikke fordi vor nationale Æresfølelse kræver det, ikke fordi
ved at overlade de udenrigske Anliggenders Skjøtsel til fremmede og ligeoverfor
os uansvarlige Mænd letsindig sætter vore dyreste Interesser paa Spil, - nej, siger
disse Herrer, det er fordi vi vil sprænge Unionen, afskaffe Kongedømmet og
indføre den republikanske Forfatning. (Latter.)

80 Selvfølgelig mener de dog ikke, hvad de saaledes skriver! Selvfølgelig troes de
heller ikke af andre end Partiets enfoldigste og mest lettroende Medlemmer.

Den revolutionære Socialisme vokser kraftigt i den Luft af Misnøje og Had, som
85 udvikler sig der, hvor unaturlige Skranker og uretfærdige Byrder kvæler den frie
og sunde Udvikling. Er der noget af de to politiske Partier her i Landet, som -
om end mod sin Vilje - fremmer Socialismen, saa er det da Højre.

Og utvilsomt er det, at Højre med sin unationale og - jeg tilføjer - uforstandige
90 Unionspolitik bringer Unionen i Fare.

Venstres Program gennemført vil derimod befæste vor Samfundsorden ved at
fjerne Spirerne til sociale Farer og styrke Unionen ved at stoppe Kilderne til
Uenighed mellem Broderfolkene. (Bifald.)

95 Forskjellen paa Højres og Venstres politiske Arbejde bunder i de to politiske
Partiers grundforskjellige Livsopfatninger. Vi nærer Tillid til Folket, har Tro paa
det gode og udviklingsdygtige i Mennesket. Grundvolden for Højres Politikk er
Mistillid til Folket, Frygten for det ondet. Vi bygger paa Kristendommens,
100 Retfærdighedens og Næstekjærlighedens Princip: Gjør mod andre, hvad du vil,
at de skal gjøre mod dig! For Højre er derimod Politikk kun en Kamp om
Standtsinteresser. Politiske Idealer og saadant noget, Retfærdighed og
Næstekjærlighed o.s.v. - py! det er bare Mundsvejr og Talemaader, gode nok for
grønne Venstremænd. Erfarne Højremænd ved det bedre! - Forhenværende
105 Statsraad Rygh udtalte paa Højres Vegne dette paa et Folkemøde fornylig paa

den mest ugenerede Maade. "Vi ældre Folk", sa han, "kunde ikke i Politiken la os lede af Idealerne; thi Politikk bestaar i en Interessekamp, den ene Klasses Interesser staar skarpt mod den andens." Derfor, gode Bønder - saa er Højres Raad - hold paa Eders Magt, lad ikke andre faa Del i de politiske Rettigheder, I har opnaaet!

Det er trist at høre Mænd, der efter sin Uddannelse og Samfundsstilling skulde være Foregangsmænd i det ædle og gode, føre saadan Tale og gi deslige Raad. Hvilket Begreb maa det ikke vække om vort Folks Karakter, at det Parti, som ynder at fremstille sig selv som Landets Intelligens, forknyder og praktiserer saadanne Grundsætninger? (Bifald.)

Fatslaaes bør det derfor, at Højre er ene om disse Grundsætninger, og at Venstre viser dem fra sig med Indignation. (Stærkt Bifald.)

Lad os se paa Partiernes Stilling til Stemmeretsspørgsmaalet.

Af landets 2 Millioner Indvaanere opfylder ikke mere end vel 170.000 de nuværende Betingelser for Stemmeret. Af disse er omtrent 105.000 Gaardbrugere, 25.000 Arbejdere, 12.000 private Betjente, 8.000 Haandværkere, 6.000 Handelsmænd, 6.000 Bestillingsmænd og 2.300 Embedsmænd. Mere end 220.000 selvhjulpne Mænd i selvstændig Stilling over 25-Aarsalderen er udelukkede fra Stemmeret. Af disse er 44.000 Husmænd, 36.000 Fiskere, 31.000 Dagarbejdere, 30.000 Haandværkere, 24.000 Haandværksarbejdere, 22.000 Matroser, 18.000 Fabrikarbejdere, 6.000 Handelsbetjente, 4.000 Handelsmænd, 2.000 Styrmænd og 1.200 Gaardbrugere.

Naar de stemmeberettigede Venstremænd ønsker disse talrige Klasser af udelukkede medoptat i de stemmeberettigedes Kreds, sker det ikke af Interessehensyn - personlige Fordele er her utænkelige, - men alene fordi det er ligesaa uretfærdigt som uforstandigt vedblivende at holde disse mange hæderlige og for Samfundets Trivsel uundværlige Medborgere udestængt fra det politiske Liv. De vil ta Magten fra os eller særlig: de vil ta Magten fra Bønderne, siger Højre. Magten! Den moderne Kulturstat er en Retsstat. Den er bygget paa Rettens, ikke paa Magtens Princip! Hvordan skulde det gaat i Løbet af disse 80 Aar, siden vi fik vor frie Forfatning, hvordan skulde vor Tilstand være blet, ifald Magten havde været Statsordenens ledende Tanke? 105.000 Bønder mod 2.000 Embedsmænd, 6.000 Bestillingsmænd, 6.000 Handelsmænd o.s.v. Bønderne

vilde jo ha undertrykt alle andre og hersket enevældigt! Har de med sit uhyre Flertal gjort det eller kunnet gjøre det?

150 Nej, denne Tale om Magten hører hjemme i de Vildes Verden, ikke i den moderne Kulturstat.

Magten fra Bønderne! Hvem er det af de nye Klasser af stemmeberettigede, som vil ta Magten fra de 105.000 Bønder? Mon de 44.000 Husmænd? eller de 22.000 Matroser? Eller kanske de 6.000 Handelsbetjente eller de 2.000
155 Styrmand? (Munterhed.) Højre fremstiller de stemmeretsløse som en eneste sammenhængende Masse, de i samme Øieblik, den faar Stemmeret, vil styrte ud over Bønderne som et Stenskred og knuse dem. (Latter og Bifald.)

160 Vil man imidlertid med Højre dra Standsinteresserne i Forgrunden, faar man dog ogsaa erkjende paa den ene Side, at der blant de stemmeretsløses forskellige Klasser indbyrdes er lige megen Forskjel i Interesser som mellem dem og de stemmeberettigede, paa den anden Side, at Bønderne blant Flerheden af de nye stemmeberettigede vil finde sine bedste politiske Venner. (Bifald.)

165 De stemmeretsløse har ikke den fornødne Oplysning og Kultur til at kunne benytte Stemmeretten paa en forstandig Maade, siger Højre. Dette Argument vilde ha Vægt, hvis det var sandt. Men Sandheden er, at stemmeberettigede og stemmeretsløse har siddet Side om Side paa samme Skolebænk og marscheret Side om Side paa samme Eksceplads, at de gaar sammen i Arbejde, sammen til
170 Guds Bord, at de deler Tanker og Følelser, at de har samme Oplysning, samme Kultur, følgelig ogsaa samme Betingelser for at kunne udøve sine borgerlige Rettigheder paa en forstandig Maade og bedre Betingelser derfor end Flerheden af dem, som i 1814 fik Stemmeret.

175 Men de stemmeretsløse er ikke i Besiddelse af den økonomiske Uafhængighed, som er fornøden for at kunne betroe fulde Borgerrettigheder, siger Højre. Den, der paa Landet tjener 500 Kr. og i Byerne 800 Kr. om Aaret, er jo stemmeberettiget, og mindre Indtægter gir da efter Højres Mening ikke økonomisk Uafhængighed.

180 Hertil svares fra vor Side, at hver den, der ikke falder Samfundet til Byrde, men ærlig forsørger sig og sine, enhver selvhjulpne Mand altsaa, kan være lige meget økonomisk uafhængig, enten han tjener 3-400 eller 8-900 Kroner. Om han er

185 uafhængig eller ej, beror ikke netop paa Indtægtens Størrelse, men paa mange forskellige andre Omstændigheder, som det offentlige ikke nærmere kan efterspore.

Af de nuværende stemmeberettigede er da ogsaa minst en Tredjedel i
190 Skatteligningen opført med ringere Indtægter end 500 Kr. paa Landet og 800 Kr. i Byerne. Henvend Halvparten af alle stemmeberettigede Gaardbrugere er lignet efter en lavere Indtægt end 500 Kr. Ligeledes er en Mangfoldighed af stemmeberettigede Byborgere lignet efter en ringere Indtægt end 800 Kr. Har da en liden Indtægt større Betydning for Samfundet, naar den tjenes af en
195 Gaardbruger eller Byborger, end naar den tjenes af en Husmand eller Arbejder? (Bifald.)

Højrepartiets Fører har paa et offentlig Møde udtalt, at vore nuværende Stemmeregler gir alle arbejdsomme, paapasselige, sparsommelige og
200 samvittighedsfulde Mænd Stemmeret, Undtagelser fra regnet. Han har med andre Ord Beskyldt de Hundredetusinder af vore Medborgere, som ikke af Ligningskommissionerne opføres med en Aarsindtægt af minst 500 Kr. paa Landet og 800 Kr. i Byerne, for ikke at kunne regnes til de arbejdsomme, sparsommelige og samvittighedsfulde Borgeres Tal.

205 Var denne Beskyldning Sand, maatte det visselig ansees utilraadeligt at udvide Stemmeretten. Men der findes ikke Sandhed i den. Jeg skal ikke hefte mig ved, at Beskyldningen jo ogsaa rammer den Tredjedel af de nuværende stemmeberettigede, som ikke har den anførte Indtægt. Derimod skal jeg henlede
210 Opmærksomheden paa følgende Kjendsgjæringer: For at en Arbejder kan opnaa en Aarsindtægt af 500 Kroner paa Landet eller 800 Kroner i en By, maa han tjene en Dagløn af Kr. 1.67 paa Landet eller 2.67 i Byen i samtlige Aarets 300 Arbejdsdage og ikke være arbejdsløs en eneste Dag.

215 Enhver ved, at kun de aller færreste Arbejdere, trods al Arbejdsomhed og Samvittighedsfuldhed, opnaar en saadan Dagløn Aaret rundt. Og for nogle Aar siden udkom en officiel statistisk Beretning om Arbejdslønningerne i vort Land, der tilfulde stadfæster dette, hvad forresten enhver erfaren Mand paa Forhaand ved. Hvad Byarbejderne angaar, der i Statistiken er delt i 49 Grupper, er det kun
220 5 Grupper, som opnaar en Dagløn af Kr. 2.67 og derover. Men de øvrige 49 Grupper tæller ligesaa arbejdsomme og samvittighedsfulde og rimeligvis endda vel saa paapasselige og sparsommelige Mænd som de 5 bedre aflønnede

Grupper.

225

De fra Stemmeret udestængte maa bære Samfundets Byrder uden Afkortning. Vi har almindelig Værnepligt, almindelig Skattepligt. Enhver maa vove Liv og Blod for Fædrelandet og bidra efter Evne til Statens Finanser. Ja, de stemmeretsløse maa paa Grund af vort indirekte Skattesystem endog betale

230

mere i Forhold til sin Evne end de bedre stillede stemmeberettigede.

Vi Venstremænd finder det derfor uretfærdigt at udestænge dem fra de stemmeberettigedes Kreds. Og vi finder det uforstandigt, fordi det avler Bitterhed og Misnøje, fremkalder Uvilje og Misundelse, skaber ildesindede og

235

farlige Elementer inden Samfundslag, som ellers vilde tælle tilfredse og lovlydige Borgere. (Bifald.)

Partiernes Stilling til Venstres anden Programsag, Nedsættelse af Told paa Nødvendighedsartikler og Indførelse af direkte Statsskat er ligesaa betegnende som deres Forhold til Stemmeretsspørrsmaalet. Visstnok vil foruden alle stemmeretsløse ogsaa minst de ni Tiendede af de stemmeberettigede ha økonomisk Fordel af denne Reform; men de Venstremænd, der har gaat i Spidsen for Bevægelsen og talt de vægtigste Ord for Reformen, er ene ledet af ideelle Betragtninger og varm Retfærdighedsfølelse med Tilsidesættelse af alle

240

245

selviske Hensyn. Thi for dem personlig vil Reformen volde en Forøgelse af deres Statsskater af indtil det mangedobbelte af, hvad de nu har at yde.

Omtrent al vor Statsskat er indirekte. Den indkommer i Form af Told og Tilvirkningsafgifter. Tolden indbetales i Statskassen af Grosserereren, men bæres

250

til syvende og sist af Forbrugeren, idet Kjøbmanden forhøjer Varens Pris med Toldbeløbet.

Tolden er en bekvem Skat, fordi den er saa let at indkræve, og fordi den gjør det muligt paa en nem Maade at gjøre alle Landets Indvaanere til Skatteborgere -

255

endog uden deres Vidende.

Tolden udgjør f. T. paa hver Kilogram Sukker 30 Øre, Kaffe ligeledes 30 Øre Parafin 5 Øre og Tobak 1.75. Hver Gang, en Arbejderkone kjøber et Pund Kaffe, lægger hun 15 Øre i Skat til Staten paa Kjøbmandens Disk.

260

Men Tolden er en dyr Skat. Thi foruden Toldbeløbet lægger Kjøbmanden en

passende Avance for Udlæg og Resiko til Varens Pris. Hvis Tolden ikke var, vilde vi faa Sukkeret for 15-18 Øre Pundet.

265

Nu koster det, saa vidt jeg ved, henimod 40 Øre.

270

Og naar Tolden anvendes i saa stor Udstrækning som hos os, blir den en trykkende Byrde og en Uretfærdighed mod den store ubemidlede Mængde af Folket. Det retfærdige Skatteprincip er, at hver skal skatte efter sin Evne. Men Tolden falder efter Forbruget, ikke efter Evnen. Den falder endog i stor Udstrækning i omvendt Forhold til Evnen. Thi efterhaanden, som en uformuende Mands Forsørgelsesbyrde øges, tiltar ogsaa hans Forbrug og dermed hans Toldskat, paa samme Tid som hans Skatteevne blir mindre. Man har regnet ud, at en Byarbejder med Kone og 4 Barn har en aarlig Toldskat af over 50 Kroner, en Landarbejder noget mindre. Øger Barneflokken, saa minker Skatteevnen; men Toldskatten stiger.

275

280

Og hvad verre er: da Tolden betales efter Vægt, og mange Varesorter er tungere, jo simplere de er, saa kommer den fattige Mand, der kjøber de simplere Varer, ofte til at betale højere Told af Varen end den rige. En Arbejder maa saaledes betale mere Told for sin grove og tunge Dragt end en Rigmand for sin fine og lette.

285

Denne Uretfærdighed er det nu, Venstre vil rette paa ved at nedsætte Tolden paa de store Kasseartikler, som er nødvendige Forbrugsgjenstande i Hvermands Husholdning, og istedet indføre en moderat Indtægtsskat.

290

Ogsaa her paakalder Højre Folks Egen nytte og blæser ad alle Retfærdighedskrav. Ogsaa her henvender de lokkende Ord til Bonden og siger: den direkte Skat vil knuse dig, Bonde, vogt dig derfor for de farlige Venstremænd! kom til os, Bonde, vi skal hjælpe dig til at undgaa Ulykken. (Munterhed og Bifald.)

295

Hvordan vil nu da Bondestanden være Faren, naar vi faar Toldskatten helt eller delvis afløst med direkte Skat?

Statistiken gir svaret. Dens Tal er tydelige nok.

300

Jeg skal forudskikke, at man har beregnet, at i Almindelighed vil den, der har en mindre Aarsindtægt end 2.000 Kroner, ha Fordel af, at Toldskatten ombyttes

med direkte Skat, og at den, der har en Indtægt af 3.000 Kroner og derover vil faa en større Skat end efter vort nuværende System. Grænsen ligger altsaa i Regelen mellem 2.000 og 3.000 Kroners Indtægt. Fast kan den ikke bestemmes, fordi det beror paa Familiens Størrelse eller Forsørgelsesbyrden og dermed paa Størrelsen af det skattefri Indtægtsbeløb.

Ved al direkte Skattelægning lades nemlig som bekjendt en vis Minimumsindtægt skattefri. Ved Udligning af Skat til Staten vil det skattefri Beløb antagelig bli sat til 4 a 500 Kroner, med Forhøjelse for dem, der har nogen at forsørge, i Forhold til Forsørgelsesbyrden. De minste skatbare Beløb faar derefter en ganske ubetydelig Skat.

Hvad lærer nu Statistiken os om Bondestandens Stilling til Skattespørsmaalet? I de kommunale Skatteligninger for 1889 er omtrent 181.000 henregnet til Gaardbrugerklassen.

Af disse er 89.000 eller henved Halvparten sat til en Indtægt af mindre end 500 Kr. Halvparten af Gaardbrugerstanden vil altsaa enten gaa aldeles fri for al direkte Skat eller i det højeste kun komme til at betale en ren Bagatel.

63.000 Gaardbrugere er at til en Indtægt mellem 500 og 1.000 Kr. Ogsaa mange af disse vil gaa fri for den direkte Skat og de øvrige kun bli ilagt et Skattebeløb, der udgjør en Brøkdel af den Told, de nu svarer.

15.000 Gaardbrugere er sat til en Indtægt af mellem 1.000 og 1.500 Kroner og 5.000 til en Indtægt af 1.500 a 2.000 Kr. Af disse 20.000 Gaardbrugere vil vistnok ogsaa de fleste faa sin Skattebyrde lettet og ingen faa den forøget ved den paatænkte Skattereform.

Med andre Ord: af 181.000 Gaardbrugere vil henved 172.000 ha personlig Fordel af Indførelsen af direkte Skat, mens i det højeste 9.000, det vil sige 5 Procent, vil faa sine Skatter forøget.

Hvor blir der saa af Bondestandens Knusning? (Stormende Bifald.)

Ingen vil bli knust, ingen overbebyrdet ved Indførelsen af direkte Skat. De overflødige Indtægter og store Formuer vil komme til at betale mere af sin

Overflod, de tarvelige Indtægter vil bli skaanet og de kummerlige vil gaa fri. Enhver vil kun komme til at betale efter sin Evne. Mest kommer det naturligvis til at gaa ud over Hovedstaden, hvor de største Indtægter og endel Formue er samlet. Maaske er det derfor, Højre har rejst det store Skrig. Fra Hovedstaden,
345 "Borgen, som Radikalismens Bølger vel kan beskylle, men ikke overskylle", er det jo, Parolen udgaar. (Stor Munterhed.)

Af Borgens Rige Mænd er det dog ikke alle, som modsætter sig Reformen. Jerg kjender den, hvis Retfærdighedsfølelse er saa levende, at han arbejder for
350 Reformen, skjönt han efter dens Gjennemførelse maaske vil faa at betale en Tusindkroneseddel for hver Rikrone, han nu erlægger i Toldskat. Ære være den, der handler saa!

Vort nuværende Skattesystem er ikke blot uretfærdigt mod Folkets store Masse.
355 Det er, seet fra et statsmandsmæssigt Standpunkt, ogsaa i høj Grad letsindigt. Det norske Folk er vistnok et fredsølt Folk. Men ingen har Fred længer end hans Nabo vil, - det har vi udigjennem Tiderne faat nok af dyrekjøbte Erfaringer for. For at være beredt til at møde saadanne Eventualiteter udgir vi aarlig et halvt Snes Millioner og lar vi vor mandige Ungdom tilbringe Aarets bedste Tid paa
360 Ekscerpladsen. Og saa stiller vi os dog slig, at i Tilfælde af Krig, hvor det gjælder at anspænde alle Evner, kan vor finantsielle Kraft med engang bli aldeles lammet! Blir vore Kyster blokeret, saa stanser vor Indførsel med engang, og al Toldskat er med et borblæst. Derfor er det - jeg gjentar det - en Letsindighed at bygge hele Statens Skattevæsen paa det indirekte System. En Letsindighed uden
365 lige. Intet andet Folk har vovet at ordne sig paa denne ensidige Maade. (Bifald.)

Højrepartiets Fører, forhenværende Statsminister Emil Stang, har, efter Avisreferater, fornylig paa et offentlig Møde bebrejdet Venstrepartiet, at det er
saa rigt paa Løfter, men at det saa daarligt holder, hvad det lover.

370 Hvilke Dele af sit Aar efter andet formulerede Program er det da, Venstrepartiet har sveget? Jeg ved ikke rettere, end at Programmet efterhaanden er gennemført, Sag for Sag, og ingen tviler vel heller paa, at Venstre vil vide at gennemføre ogsaa sit nuværende Valgprogram. Netop vor Udholdenhed i
375 Arbejdet er det jo, som har voldt Højrepartiets værste Kvide.

Sit eget Parti roste Hr. Stang samtidig, fordi det lidet eller intet lover, men holder saameget mer, end det lover. (Munterhed og Bifald.)

380

Hvorledes Højre holde de Løfter, det ikke gir, skal jeg med Fornøjelse overlade Partiets Vismænd, at forklare. (Munterhed.)

385

De Løfter, det gir, indskrænker sig i Almindelighed bare til, at det vil gjøre Modstand mod alle de Forbedringer af vort ydre og indre Stel, som Venstre arbejder paa. (Stærkt Bilfald.)

390

Og disse Løfter - det skal indrømmes - stræver det efter Evne at opfylde, skjønt heldigvis forgjæves. (Stor Munterhed.)

395

Men en enkelt Gang er Højres Fører paa den Regjerings Vegne, hvis Chef han var, kommet i Skade for at love noget, som Venstre satte overmaade høj Pris paa. Hvorledes dette Løfte er blet holdt, skal jeg tillade mig at se lidt nærmere paa.

400

Den 6te Marts i fjor beslutted Stortinget som bekjendt at indgaa med en Adresse til Kongen, hvori Hs. Mai. anmodedes om at søge afsluttet Overenskomster med fremmede Magter om Afgjørelse ved Voldgift af Tvistigheder mellem Norge og disse Magter. Adressen blev vedtat med 89 mod 24 Stemmer. Alle Venstres og Flerheden af Højres Repræsentanter stemte for Adressen.

405

Statsminister Emil Stang deltog i Debatten og fraraaded Beslutningen, men loved, at det ikke skulde mangle paa god Vilje fra Regjeringens Side, ifald Beslutningen dog blev fattet. Det skulde ikke mangle paa god Vilje! (Munterhed.)

410

Hvorledes blev nu dette Løfte holdt? Aarsdagen efter Adressens Vedtagelse kom den nuværende Regjering til Roret. Adressen laa da endnu i god Ro i Indredepartementet. (Latter.)

415

Den var endda ikke engang oversendt Kongen, som det dog havde været Regjeringens Skyldighed snarest muligt at gjøre. Derimod var i Mellemtiden noget andet passeret:

De nordamerikanske forenede Stater havde tilbudt os at indgaa netop en saadan Voldgiftstraktat, som Stortinget havde anmodet Kongen om at søge afsluttet. Men i svensk ministerielt Statsraad den 23de Januar d. A. blev det i overvær af

den norske Statsminister i Stockholm besluttet af afslaa Tilbudet, og de Udtryk,
420 hvori dette skede, og som kun kan betyde en almindelig Forkastelse af
Voldgiftstraktater, antages at være formet efter Avtale med den norske
Regjerings daværende Chef, Hr. Emil Stang; ialfald er dette offentlig udtalt
uden af ham at være modsagt. Herom fandtes imidlertid ingen Oplysning
blandt Voldgiftssagens Dokumenter, og da disse blev Stortinget forelagt, og
425 Sagen kom under Behandling i Stortinget den 15de Juni iaar, havde hverken
nogen af den nuværende Regjerings Medlemmer eller Stortingets
repræsentanter nogen Kundskab derom med Undtagelse selvfølgelig af de tre i
Stortinget siddende Medlemmer af det Stangske Ministerium. Først efterat
Stortingetidendes Referat af Debatterne den 15de Juni var blet bekjendt i
430 Stockholm, og man der med Forbauselse havde læst Statsminister Stangs
gjentagne Forsikring om, at intet andet var foretat fra den forrige Regjerings
Side, end hvad Dokumenterne udviste, fik den nuværende Regjering
Underretning om, hvad der var passeret den 23de Januar.

435 Voldgiftssagen var altså afgjort i direkte Strid med Stortingets Ønske og i al
Stilhed i det saakaldte ministerielle Statsraad, hvis Protokoller er unddrat
Stortingets Granskning. Den var afgjort, uden at Stortingets Adresse endog var
blet Kongen forelagt! Og det ser ud, som om Meningen var, at Afgjørelsen
endog skulde holdes skjult for Stortinget. Thi trods de ligefremme
440 Provokationer, som indeholdtes i andre Taleres Ytringer, nævnte Hr. Stang
under Debatten den 15de Juni ikke blot intet om den, men forsikred endog, at
der fra Regjeringens Side intet andet var foretat end Indhentelsen af en del
Erklæringer fra de svenske Gesandter og den svenske Udenrigsminister!

445 Saaledes er det, Højre opfylder et Løfte! Saaledes er det, at det holder mere end
det lover! (Stormende, langvarigt Bifald.)

Men af denne Sag kan vi ogsaa høste en anden Lærdom. Vi ser heraf, hvor
ansvarsløst vore udenrigske Anliggender skjøttes, saledes som
450 behandlingsmaaden har været siden 1814, og saaldes som den er den Dag idag,
og hvor nødvendig det er, at her sker en Forandring.

Et af de uundværligste Mærker paa et Riges Selvstændighed er, at det selv
forhandler med Udlandet om sine egne Anliggender.

455 Men dette Selvstændighedens Mærke har Norge hidtil maattet undvære. Alle

vore udenrigske Forhandlinger gaar gennem den svenske Udenrigsminister og svenske Gesandter, udelukkende svenske Embedsmænd, alene ansvarlige efter
460 svenske Love og for svenske Myndigheder. Vi har intet andet at gjøre end at betale en del af Udgifterne.

I Udlandets Øjne betragtes vi derfor som en Provins under Sverige, og naar vi overfor Udlændinger søger at hævde, at Norge er et selvstændigt Rige, ler man
465 os op i vore Øjne og svarer os: Et Rige uden selvstændigt Udenrigsstyre og uden egne Gesandter er ikke selvstændigt; det er en Provins!

At vore udenrigske Anliggender styres af den svenske Udenrigsminister og af svenske Gesandter, er ikke en Følge af Grundloven og Rigsakten, men i Strid
470 med begge. Det er i Strid med Grundlovens og Rigsaktens § 1, som begge siger, at Norge er et selvstændigt Rige. Det er i Strid med Grundlovens § 15, som siger, at alene i Overvær af den norske Statsraadsafdelings Medlemmer skal, naar Kongen er i Sverige, de norske Anliggender afgjøres af Kongen, og at Statsministeren foredrar Sagerne og blir ansvarlig for Ekspeditionens
475 Overensstemmelse med de fattede Beslutninger. Det er endvidere i Strid med Grundlovens § 31, som siger, at alle af Kongen selv udfærdigede Befalinger (militære Kommandosager undtagen) skal kontrasigneres af en af Statsministrene. Det er i Strid med §§ 22 og 92, efter hvilke §§ vore Gesandter skal være norske Embedsmænd og norske Borgere. Og det er endelig i Strid med
480 Grundlovens §§ 28 og 75 g, der omhandler diplomatiske Sager, Forbund og Traktater som norske Regjeringshandlinger.

Eidsvoldsgrundloven havde samme Bestemmelse som Grundlovens § 28 om, at diplomatiske Sager ikke nødvendigvis skal foredrages i Statsraadet af det
485 Medlem, til hvis Fag de hører, og havde desuden en §, hvori det bestemtes, at "Den Statsraad, som forestaar det udenlandske Departement, bør ha en egen Protokol, hvori de Sager indføres, som er af den Natur, at de ikke bør forelægges det samlede Statsraad." Denne § blev i Novembergrundloven erstattet af den nuværende § 38, der er saalydende: "Saavel den norske Statsminister som de
490 tvende norske Statsraader, der følge Kongen, har Sæde og delibererende Stemme i det svenske Statsraad, naar sammesteds forhandles Gjenstande, som angaar begge Riger. I saadanne Sager bør tillige den i Norge værende Regjerings Betænkning indhentes, med mindre Sagen udfordrer saa hastig Afgjørelse, at Tid dertil ej gives."

Denne Bestemmelse er optat i Rigsaktens § 5 med det Tillæg, at naar Sager, som angaar begge Riger, forhandles i norsk Statsraad, skal 3 Medlemmer af det svenske Statsraad der ha Sæde og Stemme.

500

Efter Grundloven og Rigsakten skal altsaa Sager, der angaar begge Riger, diplomatiske ikke undtagen, behandles i svensk-norsk og norsk-svensk Statsraad, altsaa af norsk Statsmyndighed. Selvfølgelig kan da de diplomatiske Sager, som alene angaar Norge, ikke behandles af svensk Myndighed. Da
505 Rigsakten kun handler om Fællesanliggender, kan den forøvrigt intet indeholde om behandlingen af særlig norske Sager, og nogen anden Regel om de udenrigske Anliggender end den citerede angaaende Fællessagerne indeholdes heller ikke i Grundloven. Men en saa mærkværdig Afgivelse fra Grundlovens før citerede almindelige Bestemmelser angaaende Behandlingen af norske Sager og
510 fra Rigsaktens Grundsætning om Norges Selvstændighed og Rigeres Ligeberettigelse, som det vilde være, at nogen norsk Sag af hvilkensomhelst Art skulde være voldgit svensk Myndigheds Afgjørelse, matte for at antages, kunne støttes til en klar og utvetydig unionel Overenskomst. Saadan findes ikke.

515 Den siden Rigeres Forening befulgte Fremgangsmaade har været forfatningsstridig baade for Fællessagernes og for vore særskilte norske diplomatiske Sagers Vedkommende. De er blet behandlet efter den svenske og ikke efter den norske Grundlovs Regler. (Stærkt Bifald.)

520 Den svenske Regjeringsform af 1809 foreskrev, at Kongen kunde forberede og behandle de diplomatiske Sager paa den Maade, der syntes ham tjenligst; men naar de foredroges til Afgjørelse, skulde det ske af Udenrigsministeren i Overvær af et andet Medlem af Regjeringen, og af de faldne Beslutninger meddelte Kongen de øvrige Statsraader kun, hvad han selv fant nyttigt.

525

I dette saakaldte ministerielle Raad, som fra 1885 af er blet styrket med et tredje svensk Statsraadsmedlem, er trods Rigsaktens § 5 de fælles diplomatiske Sager blet behandlede, og under denne rent svenske Institution er endog de udelukkende norske diplomatiske Sager blet inddrat.

530

Selvfølgelig vakte dette lige fra Foreningens første Aar meget Harmen blant vore Landsmænd; men den fra Norge fremkomne Protest ledet kun til, at det ved en kongelig Resolution af 1835 blev bestemt, at diplomatiske Sager, som alene angaar Norge, skal forberedes og behandles paa den Maade, Kongen finder

tjenlig; men naar Kongen vil fatte Afgjørelse i Sagen, foredrages den af den svenske Udenrigsminister, og tilstede er desuden den norske Statsminister i Stockholm for at afgi sin Formening. Men hverken den svenske Udenrigsminister eller den norske Statsminister er ansvarlig for den tagne
540 Beslutning, og den førte Protokol kan aldrig forlanges forelagt for Offentligheden. Sagen ekspederes af Udenrigsministeren. Vedrører Sagen begge Riger, behandles den i ministerielt Raad; men den norske Statsminister tilkaldes, dog uden Stemme og Ansvar, og Protokollen kan ikke forlanges forelagt Stortinget.

545

Denne Ordning, der var ligesaa forfatningsstridig som den oprindelige, tilfredsstilled naturligvis ingen Nordmand, og vort følgende Unionshistorie har været en stadig Kamp for at komme over i forfatningsmæssige Former. Men Ulykken er, at Bestræbelserne fra norsk Side stadig har været rettet paa at faa vor
550 Udenrigsstyrelse omgjort ikke fra svensk til norsk, men fra svensk til fælles, hvilket Svenskerne ligesaa stadig har modsat sig, medmindre Nordmændene vilde gaa ind paa, at den i Formen fælles Udenrigsminister vedblev faktisk at være svensk, alene Medlem af det svenske Statsraad og ansvarlig for den svenske Rigsdag. Denne siste Fordring har to norske Regjeringer været villige til at
555 akceptere, nemlig som før nævnt den Fredrik Stangske i 1869-71 og den Emil Stangske i 1891. Men Stortinget har begge Gange paa det eftertrykkeligste afvist de fremkomne Forslag.

En fælles Udenrigsminister i en Union som den mellem Norge og Sverige er i
560 Virkeligheden, hvordan Forholdet end ordnes, en Umulighed. Ordningen blir nemlig uantagelig enten for den ene eller for den anden eller for begge Unionsstater. Fra norsk Side har det været stillet som Reformens Formaal, at Udenrigsministerens Nationalitet ikke skulde fastslaaes, men at der i dette Fællesembede skulde kunne ansættes snart en Nordmand og snart en Svenske.
565 Men saa maa der spørges:

Til hvilket Statsraad skal denne Fællesminister høre, og for hvilken Nationalforsamling skal han være ansvarlig? Her er tre Alternativer tænkelige: Enten at han hører til sit eget Fædrelands Statsraad og er ansvarlig for sit eget
570 Fædrelands Nationalforsamling, eller at han hører til og er ansvarlig for begge eller endelig, at han ikke hører til eller er ansvarlig for nogen af dem.

Efter det første Alternativ vilde han, saalænge Sverige er det folkerigeste og

575 mægtigste af Landene, faktisk vedbli at høre til Sveriges Statsraad og alene at
være ansvarlig for Sveriges Rigsdag, saa Forbedringen for os bare blev en
Papirreform uden Værd. Og dog vil Svenskerne ikke vide af Reformen selv i
denne Skikkelse. Allerede Skyggen af en Mulighed for, at Sveriges Udenrigske
580 Anliggender skulde styres af et Medlem af den norske Regjering, er for dem en
saadan Ydmygelse, at Svenskerne afviser den med Uvilje. Og det med Rette!
(Bifald.)

Var Nordmændene kun halvt saa rake i Ryggen, tænkte de alle som en ligedan!
(Stormende Bifald.)

585 Efter det andet Alternativ - Medlem af begge Landes regjeringer - skulde vi
opleve det Særsyn, at den samme Mand paa en og samme Tid var Medlem af et
liberalt og af et reaktionært, et frihandlersk og et protektionistisk Ministerium
og ansvarlig for to Nationalforsamlinger, hvoraf den ene gav ham Tillidsvotum
590 og den anden Mistillidsvotum for samme Regjeringshandling! (Munterhed.)

Et saadant Sobbeltvæsen hører ikke hjemme i Virkelighedens Verden, og selve
Tanken er det Misfoster.

595 Efter det tredje Alternativ fik begge Lande et rent absolutistisk Udenrigsstyre
med en Slags uansvarlig Overstatsraad, - medmindre man vilde gjøre
Fællesministeren ansvarlig for et Unionsparlament eller for Delegationer af de
to Nationalforsamlinger. Men dette vilde i en Union som vor, med saa
forsvindende faa Fællesanliggender, være i højeste Grad upraktisk. Og desuden
600 vilde det bringe den mindre Stat i et Underlegenhedsforhold, som ingen ærekjær
Nordmand kan være med paa at berede sit Land. Sverige med sine 5 Millioner
Mennesker vilde aldrig indgaa paa kun at ha samme Repræsentation i
Unionsparlamentet eller i Delegationerne som Norge med sine 2 Millioner.

605 Men skjønt Ordningen er umulig, og skjønt Sverige afslaar og altid vil afslaa den
i hvilkensomhelst Form, som vi Nordmænd kunde indgaa paa, klynger Højre sig
alligevel fast til Tanken om en fælles Udenrigsminister som det eneste for os
antagelige.

610 For at tydeliggjøre Højres Opfatning fremstiller enkelte Højremænd, saasom
forhenværende Statsraad Furu, endog Unionen som et Ægteskab, hvori det er
umuligt, siger han, at begge Parter kan ha lige, selvstændige Rettigheder

(Munterhed), mens andre Højremænd, saasom Professor Morgenstjerne, ligner
615 Unionen med en fabrikk, der har to Ejere,

Ligesom Manden er eneraadig over Fællesformuen, saaledes maa Sverige være
eneraadig over vor Udenrigspolitik, mener vel Hr. Furu; at der gennem alle
Lande arbejdes med Kraft for at hæve Kvindens sociale og ægteskabelige Stilling,
620 det er ligegyldigt, - hendes nuværende faar være god nok for Norge som
Unionsstat!

Men den norsk-svenske Union er intet Ægteskab, og de to Stater er ingen
Interessentskabsfabrik.

625 Unionen er en Personalunion og et Forsvarsforbund. Fællesskabet mellem de to
Lande indskrænker sig til fælles Kongehus og Forbund med Hensyn til Krig og
Fred. Unionsakten handler da ogsaa gennem alle sine Paragrafer kun om disse
to Emner. For at være rigtig nøjagtig skal jeg dog tillægge, at dens § 1 ved at
630 aftrykke Grundlovens § 1 er kommen til at medta ogsaa Regelen om Norges
Regjeringsform og Selvtændighed, og at § 5 er affattet saaledes, at den kan
komme til Anvendelse ogsaa paa Fællessager, der ikke angaar Kongehuset eller
Krig og Fred, saasom Traktater mellem de to Riger Indbyrdes.

635 Men Grundloven og Unionsakten indeholder ingensomhelst Bestemmelse om,
at der eksisterer andre Fællessager vedkommende Forholdet til fremmede
Magter end Spørsmålet om Krig og Fred. Og Forhandling med andre Magter
om Sager af den Art spiller ingen Rolle for nogen af disse to Stater, hvis Opgave
det er at holde sig udenfor alle storpolitiske Eventyr. Men i de enkeltstaaende
640 Tilfælde, hvor saadanne Forhandlinger skulde bli nødvendige, er det for os af
største Vigtighed at kunne delta i Forhandlingerne fra første Færd og gennem
alle Trin, hvilket ikke kan ske, medmindre vi faar vort eget
Udenrigsministerium.

645 En hel Del Sager er i Tidernes Løb blet behandlet som Fællessager uden at være
det og uden Gavn for nogen af Starene, men vistnok ofte til Skade. Dette
gjælder Handelstraktater, Skibsfartstraktater, Udleveringstraktater o.s.v. For
Fremtiden vil det bli vor Bestræbelse at komme ud af denne Sammenrøring og
at forhandle om deslige Sager ved vore egne Fuldmægtige. Selv hvad
650 Voldgiftstraktater angaar, er det ikke nødvendig, at de behandles som
Fællessager, skjønt de unægtelig staar i en nok saa nære Berørelse med

Spørsmaalet om krig og Fred. At den ene Unionsstat indgaar Voldgiftstraktat, kan nemlig alene være til Lettelse af den andres Forpligtelse.

655

Om vi slutted en saadan Traktat med Amerika, vilde Følgen deraf alene bli, at de to Unionsstater aldrig kom i krig med Amerika for Norges Skyld, mens vor Forpligtelse til at dele Skjæbne med Sverige i en Krig, som maatte opkomme paa Grund af Forviklinger mellem Sverige og Amerika, forblev ubeskaaret. Af vore
660 særskilte Voldgiftstraktater vil Sverige saaledes alene ha Fordel.

Og dog lader det til, at vi ikke skal kunne faa afsluttet saadanne, før vi faar vor egen Udenrigsminister, fordi Sverige har en anden Opfatning af disse Forhold end vi. Sverige lever længere tilbage i krigerske Forestillinger, og dets
665 Udenrigsstyre vil, saalænge det tillige skal være vort, bare lægge os Hindringer i Vejen paa vor fredelige Bane.

Ikke minst æggende for norsk Nationalfølelse er det, at selv de ubetydeligste og mest kurante Forretningsanliggender mellem norsk og udenlandsk
670 Embedsmyndighed maa gaa gennem det svenske Udenrigsministerium og til den Ende passere Omvejen om Stockholm.

Der forekommer idelig den Slags Ekspeditioner, og disse udgjør kanske de ni og niti Hundredele af alle saakaldte diplomatiske Sager. De angaar de
675 allerforskjelligste Gjenstande. En Arv i Amerika, en Fattigunderstøttelse i London, Hjemsendelse af en Forbryder, Optagelse af et Tingsvidne i Stavanger til Brug under en Proces i Amsterdam o.s.v. Omvejen om Stockholm er aldeles unyttig, et rent tidsspildende Omsvøb. Men i Udlandets Øjne er hver eneste saadan Ekspedition et Bevis for, at Norge er en svensk Provins. (Bifald.)

680

Og saa har vi ikke engang den fattige Trøst, at denne forsmædelige Ordning indeholder nogen økonomisk Fordel. Sverige er et gammeldags Samfund med Adel, Pomp og Pragt. Dette præger sig ogsaa i dets Diplomat- og Konsulatvæsen, hvis Kostbarhed er saa urimelig stor, at vort aarlige Bidrag for
685 Tilladelsen til at benytte det overstiger, hvad Danmark, et Rige med samme Folkemængde som Norge, betaler for sit selvstændige Udenrigsvæsen, ja overstiger det med ikke mindre end 130.000 Kroner!

Jeg haaber, det maa ha lykkes mig at klargjøre for mine Tilhørere

690

at vi kun har Skam og Skade, men ingen Fordel af at maatte benytte det svenske Udenrigsministerium og det svenske Diplomati til Varetagelsen af vore udenrigske Anliggender,

695

at Ordningen ikke er i Overensstemmelse, men i aabenbar Strid med Grundloven og Unionsakten,

700

og at Oprettelsen af et eget Udenrigsministerium og eget Diplomati vil være at gennemføre Grundlovens Bud til Landets og Unionens Gavn. Ja, ogsaa til Unionens Gavn.

705

Opretholdelsen af det bestaaende Forhold avler kun gjensidig Bitterhed. Fjern Kilderne dertil, og der vil bli sandt Venskab og Broderskab mellem Halvøens to Folk, et Forbund, som kan vare til Dagenes Ende. (Bifald.)

710

Reformen kræver altsaa ingen Forandring verken i Grundlov eller i Rigsakt. En anden Sag er det, at det kan være hensigtsmæssigt, naar den er gennemført, at fastslaa Ordningen grundlovsmæssigt. Men til dens Gennemførelse udkræves kun en ny kongelig Resolution. Og jeg er enig i den Udtalelse af min Kollega Statsraad Konow, at Sagen allerede i den kommende Valgperiode maa kunne ordnes til begge Folks Tilfredshed, til Velsignelse for begge Lande, til Gavn for Kongedømmet og til Styrkelse af Unionen, ifald Folket gennem sine Valg støtter en Regjering, der i Kraft af sin bedste Overbevisning efter Evne vil stræbe mod det her antydede Maal. (Stormende, langvarig vedholdende Bifald.)

715

Og jeg skal tilføje, at Venstres Valgprogram i dette som i alle andre Punkter ogsaa er Regjeringens Program.

720

At højre heller ikke i denne Sag lader sig bevæge til at følge os, er meget beklagelig. En retrygget Holdning overfor Sverige ogsaa fra Højres Side vilde lette vor Opgave overordentlig. Hvor stille og rolig, ja jeg kan sige lydløst selv en nok saa vanskelig sag glider i Havn, naar Partierne er enige, har vi et nærliggende Exempel paa i Spørsmaalet om Vicekongedømmets Ophævelse. Jeg tror, denne Sag vilde gaa lige let som hin, hvis Højres Modstand ophørte.

725

Hvorfor vil da Højre vedbli at krumme Ryg for Sverige og gjøre Modstand mod Venstre? Det vil maaske svare: Af klog og varsom Forsigtighed. Isaafald være det mig tilladt at ende med et Citat af Wergeland:

735 "Forsigtighed, klog Forsigtighed, Klogskab og forsigtig Klogskab, Varsomhed,
klog og forsigtig Varsomhed, det er en smuk Familie, der in casu har Feighed og
Uklogskab til Far og Mor, en Nathue til Stamhus, og hvis Børn, som ofte er
Tilfældet, ligner sine Bedsteforældre paa et Haar." (Stormende Munterhed.
Langvarig Bifald.)

740

Kilde

Venstres Valgprogram. Kristiania 1891.

745

Emner

Foredrag, Partipolitikk

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/venstres-valgprogram>

750

755

760

765